

КУРС ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Шалашна Наталія Миколаївна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
n.shalashna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0674-1200

Воронова Надія Сергіївна,
доктор педагогічних наук, професор,
доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін
Донбаський державний педагогічний університет
voronova.ns@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7957-1655

Мета. У статті поставлено мету обґрунтувати методологічні засади викладання всесвітньої історії у вищій школі як інструменту формування історичної свідомості майбутніх учителів історії, визначити ключові компоненти цього процесу, їх взаємозв'язки та дидактичні можливості для сучасної педагогічної практики.

Методи. У дослідженні застосовано метод критичного аналізу джерел, за допомогою якого було встановлено основний зміст теоретичних концепцій науковців щодо змісту феномену історичної свідомості, метод педагогічного проектування, який дозволив передбачити вплив обраних методологічних на формування історичної свідомості майбутніх вчителів історії, та наративний підхід, за допомогою якого було проаналізовано роль світової історії як складника професійної підготовки майбутніх педагогів.

Результати. Курс всесвітньої історії є важливим інструментом формування історичної свідомості майбутніх учителів історії. Кожний з компонентів історичної свідомості (когнітивний, ціннісний та емоційно-оцінний) можуть бути успішно сформовані в процесі вивчення всесвітньої історії. Передумовою цього є використання належних методологічних підходів до викладання всесвітньої історії у вищій школі, таких як мультиперспективність, компаративістика, інтердисциплінарність, проектно-дослідницький, метаісторичний та аксіологічний принципи. За умови застосування цих підходів в може бути успішно сформована наративна компетентність та критичне мислення. В цілому успішна переорієнтація викладання курсу всесвітньої історії на формування історичної свідомості забезпечує успішне формування гуманістичних орієнтирів та академічної рефлексії майбутнього вчителя історії.

Висновки. Окреслено роль курсу всесвітньої історії у формуванні історичної свідомості майбутніх учителів історії. Розкрито її вплив на основні компоненти історичної свідомості: когнітивний, ціннісний та емоційно-оцінний. Наголошено на важливості критичного мислення, наративної компетентності та здатності до морального оцінювання. Окреслено методологічні підходи до викладання – мультиперспективність, компаративістика, інтердисциплінарність, проектне навчання та аксіологічний підхід. Успішне формування історичної свідомості визначається ключовим чинником професійної підготовки вчителя.

Ключові слова: *всесвітня історія, вища школа, історична свідомість, методологія, вчитель історії.*

WORLD HISTORY COURSE AS A TOOL FOR FORMING HISTORICAL CONSCIOUSNESS IN FUTURE HISTORY TEACHERS: METHODOLOGICAL ASPECT

Shalashna Nataliia Mykolaivna,
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of philosophy, history and social and humanities
disciplines

Donbas State Pedagogical University

n.shalashna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0674-1200

Voronova Nadiia Serhiivna,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor at the Department of philosophy, history and social and humanities disciplines

Donbas State Pedagogical University

voronova.ns@ukr.net
orcid.org/0000-0001-7957-1655

Purpose. The article aims to substantiate the methodological foundations of teaching world history in higher education as a tool for developing historical consciousness in future history teachers. It also seeks to identify the key components of this process, their interrelations, and their didactic potential for contemporary pedagogical practice.

Methods. The study employs the method of critical analysis of sources to define the main theoretical concepts related to historical consciousness; the method of pedagogical design to predict the influence of selected methodological approaches on the development of historical consciousness in future teachers; and the narrative approach to analyze the role of world history as a component of professional teacher training.

Results. The course in world history is an essential tool for shaping historical consciousness in future history teachers. Each of the components of historical consciousness (cognitive, value-based, and emotional-evaluative) can be effectively developed through the study of world history. This is made possible by applying appropriate methodological approaches to instruction in higher education, such as multiperspectivity, comparativism, interdisciplinarity, project-based learning, meta-historical and axiological principles. These approaches foster narrative competence and critical thinking. Overall, the successful reorientation of the world history course toward the development of historical consciousness ensures the formation of humanistic values and academic reflection in future history teachers.

Conclusions. The article outlines the role of world history in developing historical consciousness among future teachers. It highlights its influence on the cognitive, value-oriented, and emotional-evaluative components of historical consciousness. The importance of critical thinking, narrative competence, and moral evaluation is emphasized. Methodological approaches such as multiperspectivity, comparativism, interdisciplinarity, project-based learning, and axiological strategies are analyzed. The formation of historical consciousness is identified as a key factor in the professional training of history teachers.

Keywords: *world history, higher education, historical consciousness, methodology, history teacher.*

Вступ. У сучасних умовах трансформації історичної освіти в Україні особливої ваги набуває формування історичної свідомості майбутніх учителів історії як важливої професійної компетентності. Одним з ефективних інструментів цього процесу виступає вивчення всесвітньої історії, що дозволяє студентам осмислити історичні події в глобальному контексті, подолати обмеження локального бачення минулого та набутти здатності до інтерпретації складних цивілізаційних зрушень. Новизна теми зумовлена необхідністю оновлення методологічного підходу до викладання історії у вищій школі відповідно до запитів суспільства, вимог реформування освіти та викликів постінформаційної епохи.

Теоретичне обґрунтування проблеми. Проблематика історичної свідомості як складного

феномену активно досліджується сучасними науковцями, зокрема Й. Рюзен (Рюзен, 2010), М. Яйсманном (Яйсманн, 2006), Г. Гадамером (Гадамер, 2000), Л. Нагорною (Нагорна, 2011), В. Пержуном (Пержун, 2012) та ін. У працях цих авторів історична свідомість розглядається як інтерпретаційна здатність людини співвідносити минуле, теперішнє і майбутнє, осмислюючи свій досвід у часовому континуумі. Процеси формування історичної свідомості в процесі навчання, особливості функціонування історичної свідомості в сучасному суспільстві також неодноразово розглядалися науковцями. Зокрема, В.М. Вашкевич (Вашкевич, 2010) розглядає взаємозв'язок між формуванням історичної свідомості та становленням особистості студентів. О. Парадюк (Парадюк, 2021) досліджувала місце історичної свідомості

мості в структурі свідомості сучасної молоді, особливості світосприйняття сучасної молоді людини в контексті сприйняття історичних подій. Ю. Малієнко (Малієнко, 2020) досліджувала місце історичної свідомості в процесі вивчення історичних дисциплін, зокрема в процесі компетентісно орієнтованого навчання. Специфіку історичної свідомості в умовах сучасного інформаційного суспільства розглядали Р. Хардель та В. Виздрик (Хардель & Виздрик, 2019). Водночас проблема можливостей курсу всесвітньої історії для формування історичної свідомості у вищій педагогічній освіті потребує подальшого теоретичного осмислення та практичної розробки.

Методологія та методи. У дослідженні застосовано методологічні підходи, що поєднують принципи історичної науки, філософії історії та дидактики. Зокрема, використано метод критичного аналізу джерел, за допомогою якого було встановлено основний зміст теоретичних концепцій науковців щодо змісту феномену історичної свідомості, метод педагогічного проектування, який дозволив передбачити вплив обраних методологічних на формування історичної свідомості майбутніх вчителів історії, та наративний підхід, за допомогою якого було проаналізовано роль світової історії як складника професійної підготовки майбутніх педагогів.

Метою статті є обґрунтування методологічних засад викладання всесвітньої історії у вищій школі як інструменту формування історичної свідомості майбутніх учителів історії, визначення ключових компонентів цього процесу, їх взаємозв'язків та дидактичних можливостей для сучасної педагогічної практики.

Результати та дискусії. Перш за все слід розглянути зміст поняття історичної свідомості в контексті професійної підготовки вчителя у філософському та педагогічному вимірах. Найчастіше в сучасній історичній науці використовується визначення М. Яйсманна, який розглядає історичну свідомість як «внутрішній зв'язок інтерпретування минулого, розуміння сучасного й окреслення перспективи на майбутнє» (Яйсманн, 2006). Натомість Й. Рюзен (Рюзен, 2010) визначає історичну свідомість як здатність людини усвідомлено співвідносити минуле, сучасне й майбутнє, надаючи їй зміст і орієнтири для дії. Історична свідомість розглядається ним як динамічна і наративна структура мислення, за допомогою якої індивід осмислює час, розвиває моральне самосприйняття, орієнтується в культурному й соціальному просторі. Історична свідомість, як стверджує більшість авторів, в процесі формування поступово ускладнюється, переходячи на все більш складні рівні. Першим рівнем є традиційна історична свідомість, заснована на передачі спадщини та цінностей, коли людина

сприймає минуле як даність. Далі формуються прикладна історична свідомість, для якої власне використання історичних прикладів як моральних уроків для сьогодення, критична, заснована на аналізі і деконструкції усталених наративів і традицій, усвідомленні їх обумовленості. І найвищим рівнем є генетична історична свідомість, що передбачає розуміння змінності історії, її горизонтального та вертикального розвитку, покликана працювати з історією як динамічною системою (Рюзен, 2010). Отже, найвищим досягненням історичної свідомості є усвідомлення історії як динамічної системи взаємовпливу подій, культури та цінностей у часі та просторі.

Інше визначення дає Г. Гадамер: «Історична свідомість знає про іншість іншого, про те, що відбулося в його іншості, так само добре, як і розуміння “Ти” знає це “Ти” у ролі особи. В минулому як у власному іншому, воно шукає не окремих випадків певної загальної закономірності, а історично неповторного» (Гадамер, 2000: 34–335). Л. Нагорна окреслює історичну свідомість як специфічну форму духовного освоєння минулого, яка надає суб'єкту можливість самостійно аналізувати плин історії і на цій основі самовизначатися у часі і в просторі (Нагорна, 2011). Основним змістом історичної свідомості, на її думку, є об'єктивні відносини суспільної спадкоємності, які зазнають суттєвого впливу політичних та ідеологічних інтерпретацій.

У межах історичної свідомості формуються та розвиваються як елементарне, побутове осмислення минулого, так і професійне історичне знання, включно з його пізнавальними цілями, дослідницькими методами й логікою аналізу. Серед усіх форм суспільного мислення саме історична свідомість забезпечує здатність охопити всі способи осмислення минулого – як ті, що виникли природно в культурі, так і ті, що були сформульовані наукою. Тому формування історичної свідомості є одним із ключових завдань розвитку професійних навичок майбутнього вчителя історії. Безумовно, саме здатність не лише усвідомлювати, інтерпретувати, критично аналізувати історичні процеси, але й формувати суспільні історичні наративи є ключовою професійною якістю для цієї професії.

Визначаючи методологічні принципи вивчення всесвітньої історії як одного з ключових інструментів формування історичної свідомості у майбутніх вчителів історії, необхідно виходити із специфіки структури історичної свідомості. Різні фахівці дещо відмінно визначають компоненти історичної свідомості, проте більшість погоджуються із наявністю трьох її основних компонентів: когнітивного, ціннісного та емоційно-оцінного. Кожен із них відіграє важливу роль у становленні зрілої про-

фесійної історичної свідомості майбутнього педагога.

Відмінною рисою історичної свідомості майбутнього вчителя історії є вміння працювати з різними історичними наративами, порівнювати та критично аналізувати конкуруючі версії минулого. Професійний педагог має усвідомлювати, що шкільна історія насамперед є інструментом формування ідентичності, тому він зобов'язаний уникати ідеологічної заангажованості. У цьому полягає відмінність від історичної свідомості неспеціаліста, яка часто має фрагментарний, емоційно насичений характер, залежний від масової культури, політичних настроїв або особистих упереджень. Історична свідомість учителя виступає як глибока здатність до інтерпретації, переосмислення, морального оцінювання та трансляції історичного досвіду у формі, що сприяє розвитку критичного мислення, громадянської відповідальності, особистісному розвитку.

Викладання всесвітньої історії майбутнім учителям має особливе значення для формування історичної свідомості. Безумовно, історія України та всесвітня історія є взаємопов'язаними і рівноцінними компонентами освітнього процесу, проте всесвітня історія має особливий потенціал з огляду на свою специфіку. Вона зумовлена як змістовими, так і методологічними чинниками. Основною метою викладання всесвітньої історії є формування у студентів цілісного уявлення про розвиток людської цивілізації, розуміння взаємозв'язків між глобальними історичними процесами, порівняльний аналіз цивілізаційних моделей і культурних систем у різні історичні епохи. Це безумовно сприяє розвитку саме вищого, генетичного рівня історичної свідомості.

На відміну від національної історії, всесвітня історія має за мету вивчення наднаціональних тенденцій, загальнолюдських викликів і досягнень, зіставлення локальних подій у ширшому глобальному контексті. Це викликає відповідні вимоги до структури курсу, добору джерел і методики викладання. Одна з принципових відмінностей – масштаби і хронологія викладання. У всесвітній історії йдеться про великі просторово-часові рамки: від найдавніших цивілізацій до глобалізованого світу XXI століття. Тому курс має структуруватися не тільки хронологічно, а й тематично: через поняття епох, цивілізацій, трансформацій світових систем. Це дає змогу уникнути надмірної фрагментарності та подолати формальний виклад фактологічного матеріалу. В змісті викладання всесвітньої історії головним завданням є показати, як формувалися й функціонували різні типи державності, політичні та соціальні інститути, релігійні системи, культури, економічні уклади та глобальні ідеології. Звертається також особлива увага на міжкультурні

контакти, конфлікти та взаємодії, бо саме вони формують історичне уявлення про єдність людства попри його етнічну, релігійну чи політичну різноманітність.

Завдяки цьому виникають численні можливості для формування критичного мислення щодо усталених наративів. Всесвітня історія часто є полем ідеологічних проєкцій – від євроцентризму до постколоніальних дискурсів. Опрацьовуючи ці різноманітні концепції, студент має можливість навчитися бачити історію не як однолінійну прогресію, а як складний, багатоплановий процес, в якому одночасно співіснують різні ритми і цивілізаційні вектори.

Виконання завдань формування історичної свідомості в контексті викладання всесвітньої насамперед потребує методологічного визначення, оскільки саме завдяки вірно визначеним методологічним підходам можливо успішно здійснити планування курсу, відбір матеріалу та методичних інструментів.

Методологічні підходи до викладання всесвітньої історії в сучасній українській освіті на сьогодні докладно розроблені і в цілому ґрунтуються на методологічних підходах до вивчення історичного процесу, з одного боку, та методологічних принципах педагогічного процесу, з іншого. Проте в контексті формування історичної свідомості набувають актуальності такі методологічні принципи, які сприяють інтеграції міждисциплінарних підходів та розвитку аналітичного мислення, формуванню навичок академічного дослідження.

Одним із найважливіших слід визнати принцип плюралізму історичного пізнання, що вимагає сформувати у студентів розуміння багатоманітності історичних наративів, поглядів і шкіл та їх рівнозначність. При цьому викладачу недостатньо лише вийти за межі європоцентристської перспективи чи схеми “західної цивілізації”. В сьогоdnішніх умовах необхідно готувати студентів до роботи в умовах європейської інтеграції України, отже, одним із основних методологічних принципів має стати мультиперспективність висвітлення історичного процесу (Рекомендація, 2001). Крім того, це дозволить студентам глибше усвідомити глобальну динаміку цивілізаційного розвитку, порівняти історичні моделі, форми державності, взаємозв'язки культур. Ще одним з актуальних методологічних принципів є компаративний підхід, що дозволяє порівнювати одномірні історичні явища, процеси та структури в географічному та часовому вимірах. Компаративістика дозволяє студентам уникати спрощених уявлень і розвиває навички критичного аналізу, що сприятиме формування історичної свідомості на її найвищому, науковому рівні.

Ключовим методологічним підходом є інтердисциплінарний принцип висвітлення

історичного процесу. Історична свідомість є органічною частиною суспільної свідомості в її широкому розумінні, тому в процесі її формування важливими є взаємозв'язки з соціологією, культурологією, філософією, правознавством, антропологією, релігієзнавством тощо. Така взаємодія дозволяє глибше інтерпретувати історичні процеси, зокрема в аспектах ментальностей, ідеологій, ціннісних моделей. В контексті викладання всесвітньої історії цей методологічний принцип передбачає насамперед відбір змісту викладання з максимально широким залученням міждисциплінарних зв'язків.

Із методологічних принципів педагогічної науки в контексті завдання формування історичної свідомості найбільш перспективним є принцип проєктного дослідницького навчання, в основі якого – активна діяльність здобувача освіти як дослідника. У рамках викладання всесвітньої історії є можливість залучати студентів до роботи з найрізноманітнішими джерелами історичної інформації, що дозволяє поглибити розуміння історичних контекстів, підвищує рівень усвідомлення себе як суб'єкта історичної свідомості.

Особливе значення має метаісторичний підхід, що дозволяє студентам осмислювати саму природу історичного знання, різницю між історією як наукою та історією як ідеологічною конструкцією. Це важливо в умовах інформаційної війни, зростання ролі історичної пам'яті у політичному дискурсі (Хардель & Виздрик, 2019). Розуміння принципів формування наративів, функцій історичної міфології, прийомів маніпуляції минулим – усе це має бути частиною професійної підготовки сучасного вчителя історії. Всесвітня історія як навчальна дисципліна тут також має вагомий потенціал порівняно із національною історією просто з огляду на значно більшу кількість фактографічного матеріалу та більший об'єм накопиченого історичного знання.

Нарешті, викладання всесвітньої історії у вищій школі має спиратися на аксіологічний підхід, що передбачає розгляд світової історії як історії формування гуманістичних цінностей. Історична свідомість формується і розвивається в ширшому контексті процесів самоідентифікації, формування світогляду, індивідуального особистісного ставлення до минулого тощо. Відповідно наративи викладання і система відбору змісту навчання мають бути пов'язані з реалізацією студентами їхньої історичної свідомості в активній участі у суспільній діяльності (Малієнко, 2020).

Значний вплив на вибір методологічних підходів до викладання всесвітньої історії в контексті завдань формування історичної свідомості мають сучасні умови здійснення педагогічного процесу, насамперед цифровізація

освіти та зростання ролі соціальних мереж. Уряди країн, політичні партії, суспільні рухи, намагаючись поширити свій суспільний вплив, здійснюють підбір, дозування інформації, формування стереотипів та навіть міфів суспільної свідомості, доводячи її до певних цільових груп (Хардель & Виздрик, 2019). Крім того, сучасна учнівська молодь має специфічні риси сприйняття минулого, зокрема поверховий та ситуативний інтерес до минулого, недостатньо глибоку рефлексію щодо історичної інформації (Парадюк, 2021). Відповіддю на цей виклик має стати ширше використання методологічного принципу антропологізації історичного знання, тобто наближення історичного змісту до повсякденного життя індивідуума. І в цьому контексті так само курс всесвітньої історії відкриває значні перспективи, оскільки в різноманітті історичних епох та цивілізацій завжди є можливість знайти зміст, що зацікавить студентів та активізує їхню пізнавальну активність. Щодо формування історичної свідомості, то такий підхід дозволяє інтегрувати всі її рівні, поєднуючи індивідуально-особистісне сприйняття із критично-науковим.

Висновки. Історична свідомість у контексті професійної підготовки вчителя історії є однією із необхідних умов успішної професійної самореалізації. Зміст цього багатоаспектного поняття не зводиться лише до сукупності історичних знань та практичних навичок, а функціонує як складна когнітивна та ціннісно-поведінкова структура, що поєднує інтерпретацію минулого, орієнтацію в сучасності та бачення майбутнього. Одним із впливових засобів формування історичної свідомості майбутнього вчителя історії є курс всесвітньої історії. Поруч із вивченням національної історії і в тісній інтеграції з нею зміст та внутрішня структурна ієрархія курсу всесвітньої історії дозволяє якісно здійснити інтеграцію всіх структурних компонентів історичної свідомості на когнітивному, ціннісному та емоційно-оцінному рівнях та забезпечити повноцінне формування світоглядної позиції майбутнього педагога. Такі можливості з'являються в курсі всесвітньої історії насамперед завдяки виявленню глобального контексту історичних подій, дослідженню універсальних закономірностей історичного процесу, аналізу міжцивілізаційних взаємодій, формування мультиперспективного погляду на минуле. Саме такий підхід сприяє досягненню високих рівнів історичної свідомості – критичного й генетичного. Однак ці завдання можливо вирішити лише завдяки застосуванню правильно обраних методологічних підходів до викладання, насамперед принципів компаративізму, інтердисциплінарності, проєктно-дослідницького навчання, метаісторичного викладу та принципу антропологізації. Особливо актуальним стає засто-

сування антропологічного та аксіологічного підходів у відповідь на виклики сучасного інформаційного простору, зокрема маніпуляцій історичними наративами. Перспективи подальших досліджень в окресленому напрямі полягають у глибшому аналізі впливу конкретних методологічних моделей викладання всесвітньої історії на рівень сформованості історичної свідомості майбутніх вчителів історії, а також розроблення конкретних методичних інструментів щодо застосування цих методологічних підходів у викладацькій практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рюзен Й. Нові шляхи історичного мислення. Львів: Літопис, 2010. 358 с.
2. Яйсманн М. Міжнаціональна ворожнеча. До теорії політичної ідентифікації. *Історія та історіографія в Європі*. 2006. Вип. 4. С. 14–21.
3. Гадамер Г.-Г. Істина і метод / пер. О. Мокровольський. К.: Юніверс, 2000. 464 с.
4. Нагорна Л. Історична свідомість у регіональному вимірі: українські реалії. *Регіональна історія України. Збірник наукових статей*. 2011. Вип. 5. С. 61–74.
5. Пержун В. Історична свідомість як форма суспільної свідомості: соціологічний аспект. *Релігія та соціум*. 2012. № 2. С. 104–109.
6. Вашкевич В.М. Роль історичної свідомості сучасної студентської молоді в процесі соціалізації особистості. *Гілея*. 2010. Вип. 39. С. 240–248.
7. Парадіук О. Формування історичної свідомості та постматеріальні цінності молоді. *Матеріали VI науково-методичного міжнародного Круглого столу «Світова самоізоляція, як можливість переосмислення»*, (м. Одеса (Україна) – м. Бенгбу (Китай), 8 червня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 115–120.
8. Малієнко Ю. Історична свідомість як категорія компетентнісно орієнтованого навчання. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи. Матеріали Шостої Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 08-09 жовтня 2020 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. С. 91–93.
9. Хардель Р., Виздрік В. Історична свідомість як об'єкт інформаційного впливу в нових медіа під час протистояння російської федерації з Україною. Вісник Львівського університету. Серія Журналістика. 2019. Вип. 45. С. 100–107. DOI: <http://doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9990>.
10. Рекомендація Rec(2001) 15 Комітету міністрів Ради Європи "Про викладання історії у XXI столітті в Європі". URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_729#Text (дата звернення: 10.07.2025).

REFERENCES:

1. Rüzen, Y. (2010). *Novi shliakhy istorychnoho myslennia* [New ways of historical thinking]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
2. Yaismann, M. (2006). *Mizhnatsionalna vorozhnecha. Do teorii politychnoi identyfikatsii. Istorii ta istoriografii v Yevropi* [Interethnic hostility. Towards a theory of political identification]. *History and historiography in Europe*, 4, 14–21. [in Ukrainian].
3. Gadamer, G. (2000). *Istyna i metod* [Truth and method]. Kyiv: Yunivers [in Ukrainian].
4. Nahorna, L. (2011). *Istorychna svidomist u rehionalnomu vymiri: ukrainski realii* [Historical consciousness in the regional dimension: Ukrainian realities]. *Regional History of Ukraine. Collection of Scientific Articles*, 5, 61–74. [in Ukrainian].
5. Perzhun, V. (2012). *Istorychna svidomist yak forma suspilnoi svidomosti: sotsiologichnyi aspekt* [Historical consciousness as a form of social consciousness: a sociological aspect]. *Religion and society*, 2, 104–109. [in Ukrainian].
6. Vashkevych, V. (2010). *Rol istorychnoi svidomosti suchasnoi studentskoi molodi v protsesi sotsializatsii osobystosti* [The role of historical consciousness of modern student youth in the process of personal socialization]. *Hileia*, 39, 240–248. [in Ukrainian].
7. Paradiuk, O. (2021). *Formuvannia istorychnoi svidomosti ta postmaterialni tsinnosti molodi* [Formation of historical consciousness and post-material values of youth]. *Materials of the VI Scientific and Methodological International Round Table "Global Self-Isolation as an Opportunity for Rethinking"*, (Odessa (Ukraine) – Bengbu (China), June 8, 2021). Odessa. P. 115–120. [in Ukrainian].
8. Malienko, Yu. (2020). *Istorychna svidomist yak katehoriia kompetentnisno oriietovanoho navchannia* [Historical consciousness as a category of competency-based learning]. *Modernization of the educational environment: problems and prospects: Materials of the Sixth International Scientific and Practical Conference* (Uman, October 8-9, 2020). Uman: VPTs «Vizavi». P. 91–93. [in Ukrainian].
9. Khardel, R. & Vyzdryk, V. (2019). *Istorychna svidomist yak obiekt informatsiinoho vplyvu v novykh media pidchas protystoiannia rosiiskoi federatsii z Ukrainoiu* [Historical consciousness as an object of informational influence in new media during the confrontation between the Russian Federation and Ukraine]. *Lviv University Bulletin. Journalism Series*, 45, 100–107. [in Ukrainian] DOI: <http://doi.org/10.30970/vjo.2019.45.9990>.
10. Recommendation Rec(2001) 15 of the Committee of Ministers of the Council of Europe "On History Teaching in the 21st Century in Europe". http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_729#Text.

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 29.08.2025
Дата публікації: 30.09.2025